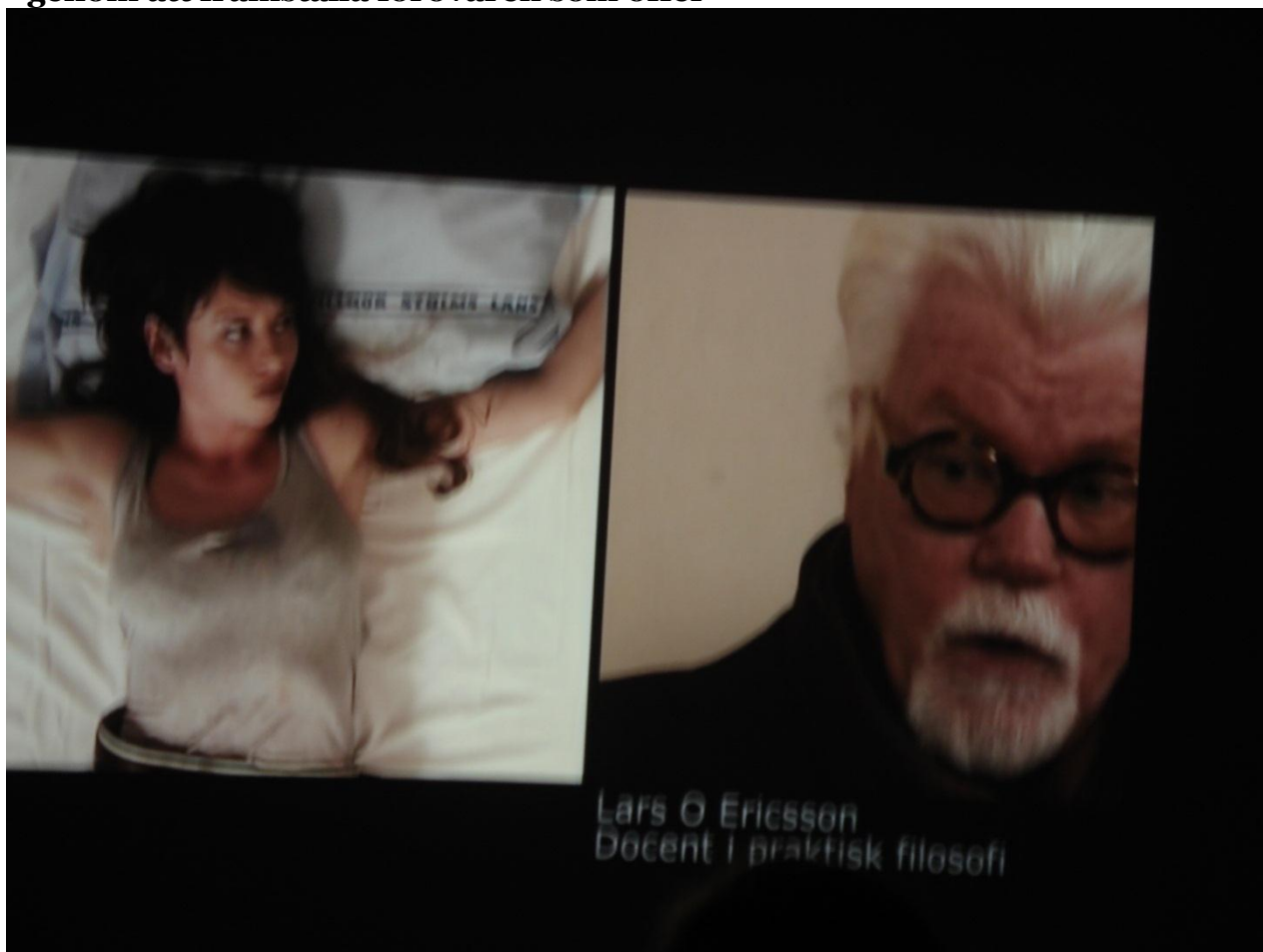


Konsten att göra offret till förövare

- genom att framställa förövaren som offer



”Bältad” Anna Odell och Lars O Ericsson i hennes egen *Epilog* sin egen, en av fem delar i utställningen *Okänd, kvinna 2009-349701*, som just nu visas på *Verkligheten* i Umeå

Lika spänd och med rädda ögon som en hemlös kattunge uppfattar jag Anna Odell. Liten och osäker på om hon kan lita på människorna. Blir det mat och kel eller kommer hon att bli sparkad på och bortschasad?

Vi svenskar berömmar oss om att vara för jämlika för att låta oss påverkas av inflytande och titlar, samt att ta den svages parti. I fallet Anna Odell lät vi oss dock styras av de lögnare och spekulationer en överläkare spred genom sin polisanmälan och en rik och inflytelserik institution framställde sig som offer, medan den lilla människan istället påstods vara förövaren. Anna Odell, kan den ”uppmärksamhetstörstande konststudent som slösar med våra skattepengar” verkligen vara samma person som den till synes blyga och spända tjej som jag tycker mest verkar vilja gömma sig undan uppståndelsen? Få utställningar har orsakat så stort rabalder som Anna Odells bachelor-examensutställning *Okänd, kvinna 2009-349701* och det innan hon avslutat studierna från Konstfack. Nästan på dagen två år efter att hon iscensatte sin egen psykos på Liljeholmsbron 1995, den 21 januari 2009, visas *Okänd, kvinna 2009-349701* i sin helhet på det konstnärsdrivna galleriet *Verkligheten*, Umeå (se faktaruta 1). 28 januari – 11 februari kan man se videodokumentationen som består av fem delar och under vernissagedagen fanns Odell på plats och deltog i ett belysande samtal om verket med Sara Edström från det konstnärsdrivna Galleri *Syster* i Luleå.



Faktaruta 1:

Verkligheten är ett ickekommersiellt konststrum i Umeå, som öppnade under det fantastiska namnet, hösten 2001 av främst tidigare elever från Konsthögskolan, Umeå universitet. *Verkligheten* visar bildkonst, ger utrymme för samtal och tänjer på gränserna mellan konst och verklighet. De blandar känt med okänt, lokalt med internationellt och olika konstformer med varandra. *Verkligheten* är konstnärer som heter Camilla Pålsson, Helena Wikström, Ida Hansson, Gerd Aurell, Ludwig Franzén, Moa Krestesen och Mattias Olofsson.

Den av de fem delarna som visas i *Galleri Verkligheten* jag vill nämna först är *Sju Samtal*. Odell talar med en advokat, landstingschefer, psykologer och sjukskötare för att försöka förbereda sig inför iscensättningen. Ingen av dem kunde tänka sig det mediedrev som skulle bli, utan det hon främst varnas för är att hennes egen psykos skulle triggas igång av iscensättningen. Odell hade dock varit frisk i många år och kände sig stark nog att inte uppleva det som en reell risk, för sin viktiga undersökning. Odell undrar: ”Om jag är frisk men spelar sjuk, är jag på den sjuka sidan då.” Psykologen förstår inte utan undrar ”Varför skulle du vilja

spela sjuk? Man kan inte spela sjuk, ingen skulle tro dig”, men tillägger för säkerhets skull ”om du lyckas kanske de inte tror dig när du berättar att du är frisk och vill gå hem.” Att det är frågan om konst torde snarast ”vara en förmildrande omständighet”, trodde man. *Sju Samtal* visas på två monitorer med hörlurar i samma rum som *Epilog*, en väggstor filmprojektion. Odell har i *Epilog* en filosofisk dialog mellan sina två ”jag”, hon vrider sig ”bältad” i en bältessäng, lik den från *Sankt Görans sjukhus* och delar av mediebevakning och radioinsändare från upprörda svenskar återges. Hon diskuterar med journalister, psykiater Johan Cullberg, den tidigare inflytelserike konstrecensenten från Dagens Nyheter och docenten i praktisk filosofi Lars O Ericsson, liksom med filosofen Bengt Brylde (som även är en av förgrundsgestalterna inom svensk lyckoforskning, kan jag nämna inom parentes). Författaren PO Enquist talar om Odells verk i Sommar-programmet och menar att *Okänd, kvinna 2009-349701* ”bara beskriver hur det är att behandlas som ett objekt” och förstår inte den infekterade debatt det skapat. Vetenskapsjournalisten Mika Agerberg menar att den psykiatriska vården har så dåligt rykte att hon snarare borde ses som en hjälte, som visar upp vad som sker ”bakom dörrarna”. Odell förtydligar att allt förarbete är en väsentlig del av projektet och att det varit viktigt för henne att inte begå något lagbrott. Hon tycker att argumenten för att avstå från projektet istället gjorde det ännu viktigare för henne att genomföra det. Om det fanns risk att hon nu, som frisk, skulle skadas vad säger det om psykvård för dem som verkligen är sjuka och måste söka den?



Anna Odell förbereder iscensättningen i *Sju Samtal* samt Johan Cullberg (till höger i högra bilden) och (på skärmarna till vänster i höger bild) *Sju Samtal*

David Eberhard (se faktaruta 3), som då var överläkare på den psykiatriska akutmottagningen vid *Sankt Görans sjukhus*, dit Odell efter polisingripande tvångsintogs, lades i bälte och tvångsmedicerades, gick ut i media fem dygn senare och kritiserade Odells iscensättning. Därigenom hamnade samtidskonsten (se faktaruta 4) i det mediala blickfånget och 2000-talets mest animerade konstdebatt tog fart med beskyllningar och prat om ansvarslösa konstinstitutioner, konstnärer och konststudenter anklagades för att vara bortskämda och världsfrånvända, samtidigt som Göran Hägglund och Kristdemokraterna försökte vinna nya röster genom att varumärkesskydda begreppet *Verklighetens folk* (se faktaruta 2).

Faktaruta 2:

”Verklighetens folk är människor som lever sina liv som folk gör mest. Du och jag. Det är alla vi som gjort livsval som vänstern tycker är fel. Som tycker det är okej med familj, att arbeta, ta semester, ha fredagsmys och titta på ”Så ska det låta” på TV. Som inte vill att politiker lägger sig i våra liv och vår vardag för mycket och som inte ser varje val i livet som ett resultat av förtryckande strukturer. Verklighetens folk ser inte världen genom ideologiska glasögon i första hand. Verklighetens folk har självklart ideologiska uppfattningar, men skriver inte nödvändigtvis andra på näsan hur de ska göra och tycka eller tycker att alla åsikter ska resultera i en ny lagreglering, ett nytt förbud eller ett nytt styrande bidrag. Vanligt folk är obekymrade över märkliga teorier om hur livet ska levas, men blir förskräckta när politiker vill ta till lagstiftning för att ändra deras livsstil.” Enligt <http://www.kristdemokraterna.se/artiklar/Verklighetensfolkfragorochsvar.aspx>



I *Epilog* har Odell en filosofisk dialog mellan sina två ”jag” bl a om Våldsamt motstånd är möjligt om man inte bemöts med våld från början.

De fem delarna av *Okänd, kvinna 2009-349701* är utöver *Sju Samtal* (48 min) och *Epilog* (26 min), *Liljeholmsbron* (14 min), *Avslöjandet* (7 min) och *Rättegången* (35 min). *Liljeholmsbron* är filmad från långt håll och visar händelserna på Liljeholmsbron, avslutat med polisingripandet. Här visas att Odell varken balanserade på broräcket eller sparkade poliserna. Hon skriker och kränger för att komma loss, men handfängslad som hon är varken sparkar eller slår hon mot poliserna. Människorna som stannade och ingrep har efteråt berättat att de inte känner sig lurade, utan verkligen ville hjälpa till och skulle göra det igen.



Anna Odell förs bort av civil polis bild ur *Liljeholmsbron*.

Avslöjandet är textade ljudupptagningar från *Sankt Görans sjukhus* dagen efter, när också Odells bror är närvarande. (Det var han som bar dold inspelningsutrustning.) Odell berättar om konstprojektet, så när överläkaren förstår att det är allvar tycks hon känna att hon och personalen blivit lurade. Läkaren blir arg, måste lämna rummet och när hon återkommer beordras Odell att ta sina saker och försvinna omedelbart. Odell, som förberett en förklaring, ville berätta om syftet med att ta upp en vårdplats, men verkar "ha tagit upp tillräckligt med tid och resurser" redan. Jag tolkar det som att läkaren känt att hon och personalen blivit "offer för ett experiment"; något väldigt provokativt och ovanligt för dem, inbillar jag mig.

Faktaruta 3:

David Eberhard var tidigare överläkare på den psykiatriska akutmottagningen vid *Sankt Görans sjukhus* och sedan våren 2009 överläkare vid *Stockholms läns landstings Psykiatri Nordost* vid *Danderyds sjukhus*. Många fler sökte psykiatrisk hjälp efter normalt förekommande livshändelser och fler drabbades av ångest på 2000-talet jämfört med på 80-talet, enligt Eberhards jämförelse. Detta kallade han "trygghetsnarkomani" i en uppmärksam debattartikel i *Dagens Nyheter* 2005. 2006 skrev han på det temat boken *I trygghetsnarkomanernas land: Sverige och det nationella paniksyndromet*. En av Eberhards teser i boken är att det är bättre att lära sig att värdera och hantera potentiellt farliga situationer än att kräva att allt som kan vara farligt ska förbjudas. Boken väckte stor uppmärksamhet och hade fram till maj 2009 sålts i runt 50 000 exemplar. Eberhard inkluderade den svenska arbetsmarknadslagstiftningen bland exemplen på "trygghetsnarkomani", vilket fick vissa att hävda att Eberhard drev partipolitisk debatt med högerinriktning, men han hävdar själv att så inte är fallet. 2009 säger Eberhard i en intervju att Socialdemokraterna "är ett helt trygghetsfixerat parti", men tycker sig samtidigt se likheter mellan sitt budskap och "gammal socialdemokratisk arbetarmoral" och att Per Albin Hansson "nog [skulle] ha varit överens med honom om det mesta". 2009 utkom *Ingen tar skit i de lättkränkta land*, där Eberhard teoretiserar om att vi blivit alltmer lättkränkta, trots att vi aldrig har haft så många rättigheter som nu. Allt detta var dock inget som Odell kände till före iscensättningen på *Liljeholmsbron*.



Mellan rummen där *Liljeholmsbron* och *Avslöjandet* visas finns journalanteckningar och intagsnoteringar från psykakuten. *Rättegången* visas vid utgången och är textade ljudupptagningar med hörlurar från själva rättegången. Odell åtalas för *falsklarm*, *våldsamt motstånd* och *oredligt förfarande* (en form av bedrägeri, som innebär att man tillskansat sig något annat än pengar genom oärlighet). Hon döms till 50 dagsböter om sammanlagt 2500,- för *oredligt förfarande* och *våldsamt motstånd*. Landstingets kostnad för Odells vård uppgår enligt domen till 35,20, för de två lugnande injektioner hon fått enligt journalen och domslutet. (Odell hävdar själv att hon fick tre injektioner.) Försvarsadvokat Claes Borgström argumenterar att Odell bevisligen hölls ned av åtta personer, sedan lades i bältessäng och undrar när hon då kunnat slåss. Han ifrågasätter tidsangivelserna, eftersom samma tid anges för både intagningen och beslutet om bältesläggning, vilket tycks logiskt omöjligt. Jag tycker att jag till fullo förstår vad Odell är ute efter först när jag, som här, sett alla delarna av *Okänd, kvinna 2009-349701. Liljeholmsbron, Sju Samtal* och *Avslöjandet* har visats på *Konstfack* och *Kalmar konstmuseum*, medan *Rättegången* och *Epilog* tidigare visats på *Strand* i Stockholm. Det är första gången verket visas i sin helhet här i *Verklighetens* lokaler i Umeå. Syftet var att undersöka vems berättelse som är giltig, att visa att vården inte står för en absolut sanning och att visa psykvården *inifrån* ur ett patientperspektiv. Efter att ha lyssnat på *Vetandets Värld* (lyssna gärna själv på <http://sverigesradio.se/sida/default.aspx?programid=412>) vill jag gärna göra ett tillägg. "Begreppet hysteri är bortrationaliserat ur dagens diagnoser" sades det där i samtalet med PO Enquist. Det användes dock i rättegången mot Anna Odell 2009 av en sköterska som var med när hon fördes dit av polisen. *Sankt Görans sjukhus* tycks alltså, enligt min tolkning, leva kvar i början av 1900-talet. Hysteri är oerhört laddat, eftersom själva ordet hysteri syftar på livmodern (grekiska hystera). Det får det att låta som om det bara gäller kvinnor, medan det är vanligt också hos män. Enligt Nationalencyklopedin kallar man dessa symptom numer oftast *dissociationssyndrom*. *Dissociativa symtom* kan exempelvis förekomma bland barn som utsatts för våld och/eller övergrepp, men också som ett trauma bland krigsfångar, vilka ju oftast är män. På *Sankt Görans sjukhus* används det dock uppenbarligen ännu, utan tanke på att det nu blivit så mångtydigt med en negativ laddning.



Rättegången en ljudupptagning från rättsalen man kan höra i hörlurar och se textad på en skärm vid utgången från/entrén till Galleri Verkligheten

Jag tycker att jag till fullo förstår vad Odell är ute efter först när jag, som här, sett alla delarna av *Okänd, kvinna 2009-349701. Liljeholmsbron, Sju Samtal* och *Avslöjandet* har visats på *Konstfack* och *Kalmar konstmuseum*, medan *Rättegången* och *Epilog* tidigare visats på *Strand* i Stockholm. Det är första gången verket visas i sin helhet här i *Verklighetens* lokaler i Umeå. Syftet var att undersöka vems berättelse som är giltig, att visa att vården inte står för en absolut sanning och att visa psykvården *inifrån* ur ett patientperspektiv.

Människor jag talat med inom mentalvården berättar att de först ogillade Odells verk och uppfattade det som ett påhopp på dem. När de förstått bakgrunden till Odells iscensättning säger de sig väl känna igen situationerna, men att dessa normalt bara uppstår när patienten uppträder hotfullt pga en allvarlig psykos. De menar att största orsaken till dessa metoder måste vara nedskärningarna inom den psykiatriska vården. Har man inte nog med personal för att hantera en utlevande patient är enklaste lösningen att spänna fast och droga ned patienten. Odell berättar att hennes avsikt från början var att iscensätta vad som hänt med skådespelare och visa det tillsammans med filmbilderna från *Liljeholmsbron* för att undersöka vilken historia som var mest verklig. Hon hade uppfattningen att psykiatrin och polisen utsätts för situationer som denna dagligen och trodde aldrig att det skulle vara brottsligt. Dels eftersom det hänt henne själv tidigare och att juristerna hon talat med inte alls nämnt den möjligheten. Odell ville kontakta sjukhuspersonalen, på samma sätt som hon pratade med dem på bron. Hon ville berätta att projektet inte var avsett att hänga ut eller anklaga någon, utan att de tillsammans skulle diskutera vad som kunnat göras annorlunda. Polisen informerade henne efter att hon anmälts om att detta skulle innebära ett "Övergrepp i rättsak" och därigenom omöjliggjordes det för henne att fullfölja det.

Jag kan tänka mig att ännu ett tungt vägande skäl för Odells verk har varit att förstå vad hon själv egentligen varit med om. När jag 1998-99 arbetade fram min utställning och film *Multi-trauma*, som behandlar min tid som medvetlös och i respirator, var det tyngsta skälet att undersöka och försöka förstå vad jag egentligen genomlevt och att så att säga "försöka medvetandegöra medvetlöshetstillståndet" åtminstone för mig själv. Odell berättar att så inte är fallet. Hon var hela tiden medveten om det som hände och det viktigaste för henne med projektet var att ifrågasätta vårdens absoluta rätt till sanningen genom att införa patientens sanning i diskussionen.



Anna Odell på *Verklighetens scen* i Umeå

Faktaruta 4:

Samtidskonst och *samtida konst* är två begrepp som blandas och blandas ihop lite hur som helst främst i media, men även i rena konstdebatter och i andra sammanhang Jag vill därför förklara det jag lärt mig och hur jag använder begreppen. *Samtida konst* är för mig all konst som görs nu i samtiden oberoende av teknik. *Samtidskonst* är däremot konst som presenteras som installationer eller projekt, dvs det kan även vara videoinstallationer som gjordes redan på 1960-talet.

Odells intention att hyra polisuniformer på samma sätt som i TV-produktioner för den film hon planerade, men efter all mediedebatt fick hon till svar att "polisen vill ägna sig åt riktiga fall" och fick därför inte hyra uniformer ens från SVT. Jag tycker det är intressant att jämföra detta med Kanal 5:s *Ballar av Stål*, som också fått polisen att rycka ut till en inspelning ungefär samtidigt som "Odell-debatten" pågick. De har polisanmälts vid åtminstone två tillfällen och utretts av åklagare, men här har debatten om ansvar och samhällsresurser helt och hållet uteblivit. Jag tycker att det verkar som om humor, definitivt inte konst, är vad som "ursäktar vilka dumheter som helst", för att citera en av Odells kritiker.

I drygt tre månader ville Odell inte uttala sig i media med hänvisning till att verket bäst skulle tala för sig självt. Hon visste ännu inte hur verket skulle utveckla sig och tänkte att vernissagen bäst skulle lämpa sig för att berätta om hur det blev. Rättegången borde på samma sätt bli bästa tillfället att uttala sig om vad som hänt på Liljeholmsbron. Rollerna som offer och/eller förövare, som i det här fallet blivit så totalt ombytta mot vad man kunnat föreställa sig innan, tror jag därför blev än mer förvirrade när journalister och allmänhet genast ville ha svar utan att få det. När Odell jämför händelserna 1995 och 2009 så var poliserna '95 uniformerade, men skillnaden är störst i att Odell '09 hölls nere med vad som brukar kallas för *dödsgreppet* (se faktaruta 5). Odell återkommer till huruvida det är möjligt att göra *våldsamt motstånd* om man inte bemöts med våld från början. Till saken hör att både polis och personal på *Sankt Göran* trodde att Odell var yngre och att hon utsatts för något övergrepp när hon kom in. *Ändå* trycker de ned och håller fast henne, varpå de lägger henne i bältessäng, drar ned hennes byxor och ger henne tre lugnande injektioner. Att behandla en ung kvinna som innan dess utsatts för ett övergrepp så låter onekligen som om man försöker *framkalla* ett trauma hos henne. Det tycker jag bör diskuteras med anledning av *Okänd, kvinna 2009-349701!*



Sara Edström från det konstnärsdrivna *Galleri System* i Luleå och Anna Odell under scénsamtalet på *Verkligheten*. Samtalet var belysande, men jag tycker det var tråkigt att Edström så tydligt står på Odells sida.



Faktaruta 5: Dödsgreppet innebär att trycka ned någon mot underlaget och hålla denne kvar med knä et mot ryggen. Risken finns då att trycket mot ryggen tvingar ned bröstkorgen i marken. Därför rekommenderas inte det greppet och det fick stor uppmärksamhet när Osmo Vallo dog vid ett polisingripande i mitten av 1990-talet.

Senast 1 februari sköts en man i Eskilstuna av polis när han vägrade släppa den kniv som han troligen attackerade och dödade sin mor med innan. Polisen kände sig hotad till livet och sköt när han vägrade släppa kniven. Den skjutne mannen hade både psykiska och missbruksproblem och han ansåg själv att han behövde fortsatt vård, men skrevs ändå ut från ett behandlingshem i höstas, trots att han var i väldigt dåligt skick. Dagen efter skrev Hanna Hellquist en krönika i DN med titeln "Men det var ju akut", där hon berättar om gånger hon sökt vård, men nekats det eftersom hon "varit frisk nog att själv vända sig till vården". När hon senare "rasar igenom" så att det verkligen blir akut får hon äntligen träffa en läkare som skickar en remiss. *Fem* veckor senare har hon dock fortfarande inte fått någon hjälp och ringer och efterlyser denna. "Det är bara en tidsfråga" får hon till svar. Hon avslutar krönikan med orden "Det är så sjukt. Mitt eget tillstånd är ett skämt i jämförelse med hur sjuk den svenska psykvården är. Jag har dessutom sjukdomsinsikt". Där sätter hon huvudet på spiken. Jag har ingen egen erfarenhet av psykisk vård, men alla jag talar med som har det intygar att de inte har något som helst förtroende för den. Kanske är vi först nu mogna för att diskutera det? Jag hoppas verkligen det, om inte vill i alla fall jag gömma mitt ansikte i skam!

Fotnot: Jag skriver genomgående *vi* om oss svenskar eftersom jag vägrar att exkludera mig själv från det svenska samhället. Även om jag är yrkesverksam konstnär sedan snart ett decennium, fast jag under arton månader var ett vårdfall och trots att jag hävdar att det Anna Odell gör är viktigt ända sedan jag första gången hörde om det är jag inget annat än en av Verklighetens Folk. Vad skulle jag annars vara, ett sagoväsen? Jag vill också tillägga att det finns en särskild plats i mitt hjärta för hemlösa kattungar. Innan vi skiljdes åt, när jag sett hela utställningen kramade jag därför om Anna och tackade för att hon så modigt delat med sig av sina upplevelser. De på galleriet som hjälpt henne med utställningen berättade sedan för mig att det var första gången hon såg avslappnad ut sedan hon kommit dit.

Om skribenten:

MalinMatilda Allberg är Samtidskonstnär boende och verksam i Östersund, som tog sin Masterexamen i Fri konst från Konsthögskolan, Umeå universitet 2002. MalinMatilda blev efter en trafikolycka 1993-12-21 allvarligt skadad, där hon exempelvis ådrog sig ett Multitrauma, låg medvetslös och i respirator samt vårdades i 18 månader, innan hon fick "konst på recept". För att bli bättre när medicinerna inte hjälpte föreskrev läkarna konst, så MalinMatilda gick två år på Östersunds konstskola, innan hon fortsatte på Konsthögskolan, Umeå universitet med ytterligare 10 terminers studier. 1998-99 arbetade hon med *Multitrauma*, som behandlade hennes medvetslöshet i hennes första separatutställning liksom i en film, med samma namn, som visades på Umeå Filmfestival 1999. Alla bilder är, om inte annat anges, tagna av Allberg. Subjektivitet är arbetsmetoden, så inte heller denna artikel är objektiv.



Foto: Henrik Flygare